

MARTINA HORVAT

Od staroslavenskoga do žargonizama

(crtice o jezikoslovnim prinosima Josipa Hamma)

Akademik Josip Hamm (Gat kraj Valpova, 3. prosinca 1905. – Beč, 23. studenoga 1986.) istaknuti je poliglot, slavist i filolog, dijalektolog i leksikograf. Sa Svetozarom Rittigom i Vjekoslavom Štefanićem suosnivač je Staroslavenskoga instituta u Zagrebu (1952.) te suosnivač časopisa *Slovo*. Godine 1966. postaje prvim članom Austrijske akademije znanosti. Doktorat *honoris causa* dodijelila su mu dva sveučilišta – u Wrocławu i Kijevu. Bio je redoviti član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te dopisni član Makedonske akademije nauka i umjetnosti. Godine 1976. postaje *professor emeritus*. Predsjednik Poljske Republike 1946. odlikovao ga je Zlatnim križem za zasluge u borbi za slobodu slavenskih naroda.

Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu studirao je slavistiku i germanistiku. Doktorirao je disertacijom *Matija Petar Katančić, njegova djela i njegov dijalekt* (1934.) te široj javnosti otkrio Katančićevo nedovršeno djelo *Prvoslovnik*. Od 1941. radi kao honorarni predavač staroslavenskoga jezika na zagrebačkome sveučilištu, a od 1946. stalni je sveučilišni lektor za poljski jezik. Docentom za slavensku filologiju s osobitim obzirom na staroslavenski jezik imenovan je 1948., a 1958. postaje redoviti profesor. Na poziv austrijskoga ministarstva prosvjete 1960. prihvaća mjesto redovitoga profesora slavenske filologije i voditelja Katedre za slavistiku bečkoga filozofskog fakulteta. Istodobno je i upravitelj Instituta za slavistiku u Beču.

Bavio se širokim rasponom tema: staroslavenskim, poljskim i hrvatskim jezikom, poredbenom slavenskom gramatikom, čakavskom i štokavskom dijalektologijom, jezičnom poviješću, jezikoslovnim teorijama, fonologijom i fonematikom, akcentologijom, leksikologijom, leksikografijom, transkripcijskom problematikom, paleoslavistikom, paleokroatistikom, poviješću slavenske filologije, gradišćanskohrvatskom jezičnom problematikom, književnom i kulturnom poviješću i dr. Odlike njegovih znanstvenih raščlamba bile su erudicija, akribičnost i širina u poznavanju podataka o predmetu.

Josipu su Hammu 1975. godine, prigodom njegova 70. rođendana, posvećena tri zbornika. U Zagrebu mu Staroslavenski institut posvećuje dvobroj svojega časopisa *Slovo* (br. 25–26/1975.). U Beču su mu kolege i prijatelji posvetili 21. svezak slavističkoga časopisa *Wiener Slavistisches Jahrbuch* – časopis Instituta za slavistiku, čiji je Hamm bio dugogodišnji predstojnik. U izdanju Austrijske akademije znanosti, također u Beču, objavljen je zbornik radova *Bereiche der Slavistik. Festschrift zu Ehren von Josip Hamm*.

Josip Hamm godine 1947. objavljuje gramatiku i čitanku pod zajedničkim naslovom *Pregled gramatike starocrkvenoslavenskog jezika s hrestomatijom i rječnikom*. Prvi dio je *Gramatika starocrkvenoslavenskoga jezika*, a drugi *Čitanka starocrkvenoslavenskog jezika s rječnikom*. Poslije će i u naslovu gramatike i čitanke spominjati staroslavenski jezik (*Staroslavenska gramatika*, 1958.,²1963.,³1970.,⁴1974.; *Staroslavenska čitanka*, 1960.,²1971.). O tome u drugome izdanju gramatike kaže:

Bilo bi stoga najbolje, kad bi se taj jezik zvao starocrkvenoslavenskim (kratica scsl.), jer se on 1) u punom obliku sačuvao samo u spomenicima namijenjenima crkvi i bogoslužju i 2) jer su se iz njega razvile mlađe redakcije koje neki zovu „crkvenoslavenskim jezicima”, tako da se starocrkvenoslavenski jezik zaista može smatrati ocem i pretečom tih mlađih crkvenoslavenskih jezika.

Međutim, kako je već ušlo u običaj da se ovaj jezik također zove staroslavenskim (a taj je naziv i kraći od gornjega, a osim toga se pritom najčešće i ne misli na razlikovanja koja su gore spomenuta), i mi ćemo ga u nešto širem, općem značenju u ovoj knjizi ovako zvati (tim više što su u njezinu građu u *Čitanci* uključena i neka djela koja ne pripadaju crkvi, pa prema tome niti crkvenoslavenskom jeziku u užem smislu riječi). (str. 55)

Iako je danas za prvi slavenski književni jezik najčešće u uporabi naziv *staroslavenski jezik*, znanstvenici često uvode terminološko razlikovanje s obzirom na vrijeme nastanka teksta te neki hrvatski paleoslavisti (npr. Milan Mihaljević) za jezik kanonskih spomenika (10. i 11. st.) rabe naziv *starocrkvenoslavenski*, a *crkvenoslavenski* za jezik tekstova mlađih redakcija (kraj 11. ili početak 12. stoljeća do uspostave nacionalnih književnih jezika).

Josip Hamm 1967. objavljuje *Kratku gramatiku hrvatskosrpskoga jezika za strance*, u vrijeme kad je već sedmu godinu bio u Beču profesor slavenske filologije na Katedri za slavistiku i pročelnik Instituta za slavensku filologiju. Budući da je dobro poznao prilike u kojima se uči hrvatski jezik izvan domovine, smatrao je da im je nužna kratka i pregledna gramatika toga tipa. Prva je to hrvatska gramatika u kojoj se spominje (ali ne i definira) fonem, čime se on uvodi u teoriju hrvatskoga jezika, a fonologija u nastavu hrvatskoga jezika: „Vokalski sistem sadrži u svemu pet fonema”. (str. 20)

Hamm se bavio i gorućim temama suvremenoga hrvatskog jezika objavljujući tekstove u časopisima *Nastavni vjesnik*, *Hrvatski jezik* i *Jezičnik*. Donosimo ulomak iz članka *Dvije-tri o govoru zagrebačkih srednjoškolaca* (*Nastavni vjesnik* 48/4. Zagreb. 1940. Str. 233–247):

Govor naših srednjoškolaca obiluje izrazima koji se bilo po obliku, bilo po značenju razlikuju od riječi kojima se služi današnji naš književni jezik. Ovo je poznato ne samo učenicima i njihovim nastavnicima nego i mnogim roditeljima i prijateljima mladeži, samo što su oni većinom skloni da u tome vide pojedinačne „ružne” ili „ulične” izraze, dok se tu zapravo radi o posebnom đlačkom staleškom govoru (*Standessprache, Berufssprache*), koji je svojim osnovnim karakteristikama umnogome sličan takozvanom šatrovačkom govoru. (...) i zato sam njihov govor ovdje spomenuo ponajviše iz toga razloga što je to, nažalost, još uvijek jedini naš staleški govor koji je u nauci bar donekle prikazan i obrađen. Kod drugih evropskih naroda, naročito kod Nijemaca, Francuza, Engleza i Poljaka, postoji već odavna dosta bogata literatura o različitim staleškim govorima (*Soldatensprache, Studentensprache, Dirnensprache, Rotwelsch, gwara złodziejska, uczniowska, argot, slang* etc.), a riječi kao što su *jargon, argot, slang* i sl., koje neposredno pokazuju da su takvi govori u svijetu dosta rašireni, postale su tijekom vremena isto toliko poznate i raširene kao što je poznat i izraz „dijalekat”, pa se dapače u nekim jezicima (npr. u engleskom i francuskom) često u običnom govoru i zamjenjuju, mada među njima postoji velika razlika u značenju.

U tome se članku Josip Hamm dotiče zanimljive teme funkcionalnih stilova standardnoga jezika, konkretno razgovornoga stila i žargona. Govor srednjoškolaca pripada govoru dobnog ili profesionalno izdvojenih društvenih skupina i naziva ga se žargonom (*fr. jargon*), a njegove karakteristične lekseme žargonizmima. Hamm je popisao neke od njih te na kraju članka dodao mali rječnik najraširenijih s odgovarajućom standardnojezičnom istoznačnicom ili objašnjenjem pored navedenih primjera. Govoru određenih društvenih skupina jezikoslovci posebice u današnje vrijeme posvećuju veliku pozornost (primjerice istraživanje hrvatskoga računalnog žargona ili govora srednjoškolaca). Donosimo nekoliko primjera iz Hammova popisa.

biflati – učiti	duja – drugi red, dvojka
brat topli – homoseksualac	kinta – jedan dinar (metalni novac)
bubati – isto što i biflati	kuhati – varati, podvaljivati; kuhati nekome podvale
cinkati – tužiti, prijaviti	njupati – jesti
cuga – pijanka, pijača	odmagliti – uteći, pobjeći
čikati – pušiti	škicati – gledati
čube, pl. – usta	zdipiti – ukrasti

Hamm se bavio i uvijek aktualnom problematikom pisanja tuđih imena. Evo što kaže u članku *Pisanje tuđih imena* (Jezik V/3. Zagreb. 1957. Str. 74–80):

(...) da se kod dvojakog pisanja tuđih imena ne radi ni o fonetici ni o etimologiji, nego o *transkripciji* (kada se imena prenose u naše pismo onim glasovima i slovima koji su im u našem sistemu najbliži) i o *transliteraciji* (kada se svaki posebni znak u jednom pismu piše posebnim znakom u drugom pismu). Ondje je rečeno također da je za primjenu jednoga ili drugoga načina pisanja mjerodavna vrsta pisma iz kojega se imena prenose, pa ako je to pismo druge vrste, ona se transkribiraju, a ako je pismo iste vrste, ona se transliteriraju... poslije Drugoga svjetskog rata zajedno s društvenim promjenama do kojih je došlo u našoj zemlji kod nas je iskrsao jedan nov problem koji je poprimio dosta široke razmjere. Počela su se i u latinici „fonetski” pisati tuđa imena, i to ne samo u dnevnoj štampi nego i u beletristici, u školskim i naučnim knjigama – jednom riječju svagdje.

Tako je došlo do toga da su se u našoj prijevodnoj književnosti stala javljati neka čudna imena koja su se pisala na nekoliko načina, a tako je bilo i u školskim knjigama, u kojima se *Chicago* pisalo i *Šikago*, i *Čikago*, i *Šikego*, i *Čikego* i što ti ja znam kako – sve samo zato da čitaocu bude „lakše”, da se ne muči sa stranim ortografijama, a da ipak dođe do toga da ta imena izgovara skoro, skoro onako kako se izgovaraju u jeziku iz kojega su uzeta.

Danas se u svim suvremenim hrvatskim pravopisima, pa tako i u *Hrvatskome pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, imena iz jezika koji se pišu latinicom pišu izvorno, dakle *Chicago*. Pridjev od imena toga grada u tom se *Pravopisu* piše prema izgovoru, tj. fonetizirano – *čikaški*.

Na kraju ovoga prikaza životopisa Josipa Hamma možemo zaključiti da je bio svestran istraživač koji je dao velik doprinos istraživanju starije hrvatske književnosti, suvremenoga hrvatskog jezika, ali i njegovoj povijesti i leksikografiji dotičući se pritom tema koje su zanimljive i danas.

bolonjski, bridžtaunski, buenosaireski, ciriški, čikaški, dablinski, dejtonski, džordžtaunski, glazgovski, hamburški, haški, lefenski, milvokijski, minhenski, monački, njujorški, oksfordski, pekinški, šangajski, šengenski, tokijski, vusterski, ženevski

Iz *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje